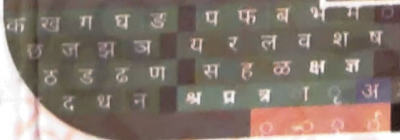
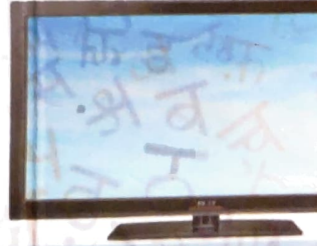

मराठी भाषेची उपयोजने

Importance of English Language Skill

संपादक

प्रा.डॉ.मारोती भोसले

प्रा.डॉ.संजय कसाब

Editor

Asst.Prof. Jeetendra Desh

Asst.Prof. Deepmala Pa

मराठी भाषेची उपयोजने

- **सर्व हक्क :**
प्राचार्य,
स्वातंत्र्य सैनिक सूर्यभानजी पवार महाविद्यालय, पूर्णा (जं.) जि.परभणी
- **आयोजक**
मराठी विभाग,
स्वातंत्र्य सैनिक सूर्यभानजी पवार महाविद्यालय, पूर्णा (जं.) जि.परभणी व
स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड
- **संपादक मंडळ**
प्रा.डॉ. मारोती भोसले   प्रा.डॉ. संजय कसाब   प्राचार्य डॉ. शारदा बंडे
- **प्रकाशक**
प्राचार्य, स्वातंत्र्य सैनिक सूर्यभानजी पवार महाविद्यालय, पूर्णा (जं.) जि.परभणी
- **प्रकाशन**
२८ फेब्रुवारी २०१७
- **मुद्रण :**
अक्षदा सर्व्हीसेस, परभणी
- **किंमत : २००/-**
- **ISBN : 978-81-921456-9-3**

या पुस्तकातील सर्व शोधनिबंध राज्यस्तरीय मराठी व इंग्रजी भाषा कार्यशाळेत प्रकाशित केले आहेत.

लेखकाची मौखिक परवानगी ग्राह्य धरून सर्व शोधनिबंध एकत्रित करण्यात आलेले असून त्यांनी पाठविलेले शोधनिबंध मुद्रीत शोधन न करता छापल्यामुळे मुद्रणदोष असू शकतात. शोधनिबंधातील मतभेदां संपादक किंवा प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

जागतिकीकरणाचा व्यावहारिक मराठी भाषेवरील परि

प्रा. डॉ. विठ्ठल हरिभाऊ जंबाले

देगलूर महाविद्यालय देगलूर

प्रास्ताविक:

भारतामध्ये सन १९५६ मध्ये भाषावार प्रांतरचनेला अनुसरून प्रादेशिक भाषांना संबंधित राज्यातील दर्जा मिळाला. परंतु १ मे १९६० रोजी मराठी भाषिकांसाठी महाराष्ट्र हे राज्य स्थापन झाले आणि मराठी भाषेला प्रमाण भाषेचा दर्जा मिळाला. तसेच राजभाषा अधिनियम १९६३ अनुच्छेद ३(३) अन्वये करार, निविदा अथवा अन्य योजनासाठी हिंदी आणि इंग्रजी भाषेचा वापर करणे अनिवार्य केले. अलीकडे महाराष्ट्र शासनाच्या (युती सरकारच्या) काळात मराठी हीच सर्व क्षेत्रातील कामकाजाची भाषा राहिल, असा अध्यादेश निर्गमित केला. परंतु वास्तवात त्याची काटेकोरपणे अंमलबजावणी झालेली दिसत नाही. प्रसार माध्यमांमुळे सामान्य माणसांना मराठी कधी हिंदीमय तर कधी इंग्रजीमय झाल्याची प्रचिती येते. पूर्वीच्या राज्यकर्त्यांच्या (उर्दू-फारशी-फ्रेंच-पोर्तुगीज-डच) व इतर शेजारी संपर्कभाषांचा प्रभाव मराठीवर आढळतो. जागतिकीकरणाच्या युगात संगणक, भ्रमणध्वनी, इंटरनेट, दूरदर्शन, आकाशवाणी, चित्रपट, दूरसंचार माध्यमातील वाहिन्या, वृत्तपत्रे, नियतकालिके व साहित्य याप्रसारमाध्यमाशी संबंधित बाबींचा मराठी भाषेवरील नेमका प्रभाव कसा पडला आहे? पडत आहे? याबद्दलची अभ्यासपूर्ण मत-मतांतरे मांडून प्रस्तुत विषयावर विचारमंथन होणे आवश्यक आहे.

शोधनिबंधाची गृहिते :

१. जागतिकीकरणाच्या परिणामाने ढवळून निघालेल्या मानवी जीवनाचा मराठी भाषेच्या उपयोजनात अंतर्बाह्य स्वरूपात बदल झाला आहे.
२. माहिती-तंत्रज्ञान-ज्ञान-विज्ञान यांच्या प्रभावातून मराठी भाषेमध्ये परिवर्तने घडली आहेत.
३. औद्योगीकरण-यांत्रिकीकरणामुळे निर्माण झालेल्या संदेश यंत्रणेचा अथवा आधुनिकीकरणाचा व्यावहारिक मराठी भाषेवर परिणाम होत आहे.

४. मराठी भाषा व साहित्य यावर माहिती तंत्रज्ञानाच्या प्रभाव अपरिहार्यपणे जाणवतो.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे :

१. विविध क्षेत्रातील मराठी भाषेचे बदलते स्वरूपाची चिकित्सा व्हावी.
२. व्यवहारातील निरनिराळ्या ठिकाणी मराठी भाषेचा विशिष्ट पातळीवरील लेखन वैशिष्ट्याचा आढावा घेण्यात यावा.
३. प्रशासकीय कार्यालयातील मराठी भाषेच्या ठिकाणनिहाय-विभागनिहाय परिवर्तनीय प्राणभूत बाबींची शोधपूर्ण चर्चा व्हावी.
४. प्रमाण मराठी भाषेचे स्वरूप कसे बदलले आहे याची मीमांसा करण्यात यावी. भाषाशास्त्रीय संशोधनात खूप मोठी पोकळी आहे. ती भरून निघावी.
५. औद्योगीकरण-यांत्रिकीकरणामुळे निर्माण झालेल्या संदेश यंत्रणेचा व्यावहारिक मराठी भाषेवरील परिणामाचा शोध घेणे अपेक्षित आहे.
६. माहिती-तंत्रज्ञान-ज्ञान-विज्ञान यांच्या प्रभावातून झालेल्या परिवर्तनामुळे मराठी भाषेचे सद्यरूप जाणून घेणे.
७. मराठी भाषा व साहित्य यावरील माहिती तंत्रज्ञानाच्या प्रभावाची उकल करणे.
८. जागतिकीकरणाच्या परिणामाने ढवळून निघालेल्या मानवी जीवनाचा मराठी भाषेच्या उपयोजनात अंतर्बाह्य स्वरूपात कसा बदल झाला आहे, याचा मागोवा घेणे.
९. बोलीभाषेतील जिवंत वाटणाऱ्या परिवर्तनाचा वेध घेणे.
११. जागतिकीकरणामुळे मराठी भाषा व साहित्याच्या प्रचार आणि प्रसाराला मिळाली, परंतु साहित्यव्यवहारात बोली/

लोकभाषेचा संचार वाढला. याबद्दल सांगोपांग वैचारिक आदानप्रदान व्हावे. साहित्यप्रवाह-साहित्यप्रकारनिष्ठा
भाषाभिन्नत्व घडिले जावे. १२. कोशगत शब्द / व्याकरणिक नियमावली तथा भाषाविज्ञान/ भाषाशास्त्रीय संशोधने
संकेत व वास्तव याबाबतची तुलनात्मक संशोधनपर मांडणी होऊन व्यवहारिक मराठी भाषेचे स्वरूप निश्चित
करावे. १३. व्यवहारातील मराठी भाषेतून प्रादेशिक -सांस्कृतिकदृष्ट्या सामूहिक अस्मिता कशी जोपासली जाते
या हेतूने प्रस्तुत शोधनिबंध तयार करण्यात येत आहे.

विविध क्षेत्रातील व्यावहारिक मराठी भाषेचे स्वरूप :

महाराष्ट्रातील राजकीय, प्रशासकीय, औद्योगिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, क्रीडा आणि साहित्य याविरुद्ध
क्षेत्रामध्ये व्यवहारासाठी वैशिष्ट्यपूर्ण मराठी भाषेचा वापर केला जातो. या व्यवहारामध्ये क्षेत्रनिहाय भाषिक स्वरूप
निराळेपणाचा प्रत्यय देते. त्या आगळिकेमुळेच आज विविध क्षेत्रे व्यवहारातील भाषिक उपयोजन जनमाणसांवर
उसा उमटविते. तसेच भाषिक साचेबद्धतेमुळे विशिष्ट क्षेत्राचे वेगळेपण नजरेत भरते. प्रदेश, परिसर, स्तरनिहाय,
क्षेत्रनिहाय, भाषिक वैविध्य प्रत्ययास येते तसेच मराठी भाषा ही वेगवेगळ्या क्षेत्रामध्ये विविध मुखवटे धारण करताना
दिसते. कला, संस्कृती-साहित्य-क्रीडा तथा अन्य सार्वजनिक विभागामध्ये मराठी भाषेची विशिष्टता आहे. त्याचबरोबर
प्रसारमाध्यमे, शासकीय कार्यालये तथा सामाजिक, राजकीय व्यवहारात उपयोजित मराठी भाषेचे वैविध्य निश्चित
स्वरूपाचे आहे.

वृत्तपत्रे, आकाशवाणी, दूरचित्रवाणी, मालिका, मोबाईल (भ्रमणध्वनी), संकेतस्थळे (website),
महाजाल (इंटरनेट) या आधुनिक -अत्याधुनिक प्रसारमाध्यमातून मानवी सामाजिक व्यवहाराला पुरक ठरण्या
निश्चित भाषेचे/सांकेतिक भाषेचे रूप धारण केले आहे. त्यामुळे मराठी भाषेमध्ये अंतर्बाह्य बदल घडून आला आहे.
या बदलाचा शोध घेऊन त्यावर विचारमंथन व्हावे अशी या संशोधनलेखाच्या अनुषंगाने अपेक्षा आहे.

आज एकविसाव्या शतकात समाजाच्या परिवर्तनाबरोबरच मराठी भाषेचे भाषिक परिवर्तनही मोठ्या प्रमाणावर
होत असताना दिसून येत आहे. व्यक्तीच्या बोलण्यात आणि वागण्यात खूप मोठा बदल झालेला आहे. तसेच मराठी
भाषेत अनेक पारिभाषिक शब्दाची भर पडत आहे. जागतिकीकरणामुळे आज जगातल्या अनेक भाषा नष्ट झाल्या
आहेत आणि अनेक भाषा नष्ट होण्याच्या मार्गावर आहेत. व्यावहारिक पातळीवर माणूस आपल्या सोयीनुसार
आणि परिस्थितीनुसार भाषेचा वापर करीत असतो. त्याचा परिणाम इतर भाषिकांवर होतोच. आणि तो भाषिक त्या
शब्दाचा वापर आपल्या बोलीभाषेत करीत असतो. अशा प्रकारे पारिभाषिक शब्दाचा वापर इतरत्र होत असताना
दिसतो. त्यामुळे आज मराठी भाषेचे स्वरूप समिश्र असे बनले आहे.

महाराष्ट्रात मराठी भाषेच्या बोली परस्पर वेगळेपणा सिद्ध करतात. उदा. उदगिरी बोली, देगलुरी बोली,
किन्नवटची बोली, नागपुरी बोली, खानदेशी बोली, कोकणी बोली अशा अनेक बोली मराठी भाषिक परिसरात
आढळतात. बोलीभाषिकाला त्याच्या संभाषणावरून ओळखता येऊ शकते, ते व्यवहारभाषेमुळेच. एवढी कमालीची
वैशिष्ट्यपूर्णता बोलीमध्ये असतेच.

जागतिकीरणामुळे मराठी भाषेतील शब्दधन नष्ट होत आहे. परिणामी मराठी भाषिकांना संभाषणासाठी
विपूलतेने पारिभाषिक शब्द तथा इतरभाषेतील शब्दांचा वापर करावा लागतो. जसे- शर्ट (कुर्ता, सदरा), ब्लाऊज-
(झंपर), बुट- (जोडा), पेन- (लेखणी), च्याकपीस- (खड्ड), टी. व्ही.- (दूरचित्रवाणी), रेडिओ- (आकाशवाणी)
अशा प्रकारचे अनेक शब्द पर्यायाने वापरले जातात. त्या शब्दांचे संकलन होऊन व्यवहार भाषेमध्ये उपयोग करणे
गरजेचे आहे. बोलीभाषेत संवाद होत असताना जाणीवपूर्वक प्रमाणभाषेचा वापर लक्षवेधी आहे. पण मराठी भाषा

जिवंत ठेवण्यासाठी वि.दा. सावरकरानी भाषा शुध्दीसाठी प्रयत्न केले, तसेच मा. गांधीनी मातृभाषेवरील प्रीती हीच खरी देशभक्ती आहे, असे सांगितले. तरीही भाषिक संकमण थांबत नाही. भाषिक अस्मितेबद्दल संघर्ष घडत नाही. जात, वर्ण वर्गाच्या अस्मितेसाठी -मराठी, धंद्यासाठी -इंग्रजी, मनोरंजनासाठी- हिंदी, विधीसाठी- संस्कृत अशा बहुविध भाषा व्यावहारातील विविध क्षेत्रात वापरण्याची सवय झाल्यामुळे या विभिन्न अस्मिता वेगवेगळ्या सामाजिक संदर्भात जोपासणे हे गंभीर कौशल्य आहे.

आधुनिक काळात जागतिकीकरणाच्या प्रभावातून संपूर्ण जग अंतर्बाह्य बदलले आहे. भारतीय माणूस यास अपवाद नाहीच. प्राचीन काळापासून ते आजतागायत मराठी माणसाच्या जगण्यावर अनेक आघात झाले आहेत. परिणामतः मध्यकाळ यादव राजवटीपासून ते आजपर्यंत सामाजिक- सांस्कृतिक- राजकीय तथा अन्य स्थित्यंतराचा परिणाम पचवून आजची व्यावहारिक मराठी भाषा रुढ झालेली आहे. कालानुरूप व्यावहारातील मराठी भाषेने विविध मुखवटे धारण केले आहेत. नवनवीन वस्तू-वास्तू तथा इतर बाबींबरोबरच कालसंगत अनेक भाषिक रूपे मराठी व्यावहारक्षेत्रातील भाषेत स्थिरावले आहेत. म्हणूनच आजच्या मराठी भाषेत विविध पारिभाषिक शब्द (सांकल्पनिक शब्द), परभाषिक शब्द उपयोजिले जातात. आज जो व्यक्ती जास्तीत जास्त पारिभाषिक शब्द वापरतो तो सुधारलेला समजला जातो, आणि त्याच्या भाषेचे अनुकरण केले जाते. त्याचा परिणाम मूळ व्यावहारिक मराठी भाषेवर होत आहे. जागतिकीरणाच्या युगात मराठी भाषेवर आघात होत आहेत. मराठी शब्द वापरबाह्य झाले आहेत. त्या शब्दाची जपवणूक करणे गरजेचे आहे. त्या शब्दांना जिवंत ठेवणे महत्त्वाचे आहे. तरच मराठी भाषा व्यावहारिक मराठी भाषेला संजीवनी मिळेल ! चिरंतन ठरेल ! करिता संकलन-संशोधन-संपादन आणि बोलीजतन होणे आवश्यक आहे.

निष्कर्ष : १. जागतिकीरणाचा व्यावहारिक मराठी भाषेवर दूरगामी परीणाम झाला आहे.

२. मराठी बोली आणि साहित्य प्रवाह यामध्ये बरेच अंतर्बाह्य बदल स्वीकारून नवीन रूप धारण केलेल्या आहेत.
३. औद्योगीकरण-यांत्रिकीकरण-खाजगीकरण तथा अन्य प्रभावातून व्यावहार भाषेत नावीन्यपूर्ण बदल झालेले दिसतात. परभाषीय शब्दांची घुसळण झालेली दिसते.
४. स्थलनिहाय-विभागनिहाय प्रांतनिहाय बोलीभेद कमी होऊन परभाषीय तथा पारिभाषिक शब्दांचा उपयोग वाढला आहे.

५. प्रशासकीय कार्यालयातील (रेल्वे प्रशासन, न्यायविभाग इ.) मराठी भाषा व राजकीय, सामाजिक, सांस्कृतिक, क्रीडा व साहित्य, प्रसारमाध्यमे इ. तथा अन्य क्षेत्रातील मराठी भाषेचे स्वरूप परिसरनिष्ठ आणि विशिष्ट भाषिक पर्यावरण निर्माण केलेले दिसते.

संदर्भग्रंथ : १. व्यावहारिक मराठी -लीला गोविलकर २. उपयोजित मराठी -र.ना. वरखेडे ३. व्यावहारिक मराठी भाषा- शरदिनी मोहिते ४. व्यावहारिक मराठी- सयाजीराव कोकाटे / रंजना नेमाडे ५. व्यावहारिक मराठी- साहेबराव खंदारे ६. व्यावहारिक मराठी-ल. रा. नसिराबादकर ७. व्यावहारिक मराठी-माधव बसवंते ८. व्यावहारिक मराठी- स्नेहल तावरे ९. उपयोजित मराठी भाग-१ व २ -प्रकाश मेदककर १०. व्यावहारिक मराठी विशेषांक- नवभारत- १९८१ ११. व्यावहारिक मराठी-कल्याण काळे / पुंडे द. दि.